

Hilversum: Gooi & Sticht.

- Newberg, A. & Waldman, M.R. 2010 (2009). *How God Changes Your Brain: Breakthrough findings from a leading neuroscientist*. New York: Ballantine.
- Newberg, A., D'Aquili, E. & Rause, V. 2002. *Why God Won't Go Away: Brain Science and the Biology of Belief*. New York: Ballantine Books.
- Riccardi, S.A. & Sokoll, A. 2014. Embodiment in Orthodox Prayer and Spirituality. Posted by Sarah A. Riccardi and Aaron Sokoll on July 2, 2014. <http://forums.ssrc.org/ndsp/2014/07/02/embodiment-in-orthodox-prayer-and-spirituality/> Datum van besoek: 20 September 2014.
- Riedy, J. 2014. *Consciously embodied living: Enjoying the human experience*. <http://www.consciouslyembodied.com> Datum van besoek: 3 Januarie 2014.
- Rubin, E. 1993. Rhythmic and structural aspects of the Masoretic cantillation of the Pentateuch. *Music & Dance Department Faculty Publication Series*. Paper 1. http://scholarworks.umass.edu/music_faculty_pubs/1 Datum van besoek: 30 September 2014.
- SAVAE, 2014. Rediscovering music & chant of Middle Eastern spirituality. San Antonio Vocal Arts Ensemble – CD *Ancient Echoes*. <http://www.savae.org/echoes1.html> Datum van besoek: 24 September 2014.
- Singer, J. 1994. *Boundaries of the Soul: The Practice of Jung's Psychology*. New York: Random House.
- Shusterman, R. 2012. *Thinking through the Body: Essays in Somaesthetics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shusterman, R. 1992. *Pragmatist Aesthetics: Living Beauty, Rethinking Art*. Oxford: Blackwell.
- Strukus, W. 2011. Mining the Gap: Physically Integrated Performance and Kinesthetic Empathy. *Journal of Dramatic Theory and Criticism*, Vol. XXV, No. 2 (Spring), pp. 89-105.
- The Greek New Testament*. 1998. 4th revised edition, 3rd printing. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft. (GNT)

Isabeau Swanepoel is sedert 2007 orrelis by die NG gemeente Constantiakruin. Sy was vroeër vir 18 jaar orrelis by Wilgespruit-gemeente en vir 10 jaar by Roodekrans-gemeente. Sy geniet verskillende style van orrelspel: van Barok tot moderne *Praise and Worship* musiek. Sy komponeer, doen vertalings en verwerkings van liturgiese musiek, van Geneefse melodië tot moderne kontemporêre musiek. In Mei 2014 verwerf sy 'n M.Mus. (Musiekwetenskap) by Noordwes-Universiteit (Potchefstroomkampus).

Daleen Kruger is medeprofessor aan die Skool vir Musiek van die Noordwes-Universiteit in Potchefstroom. Sy gee onderrig in orrel en musiekgeskiedenis en bied verskeie nagraadse modules aan. Haar navorsing fokus op historiese uitvoeringspraktyk en aspekte van moderne kerkmusiek. Prof Kruger behoort aan verskeie kerkmusiekorganisasies en is 'n erelid van SAKOV. Sy was 'n medewerker van die hersieningskommissie van die Psalms vir die Liedboek (2001) en is tans ook lid van die VONKK-taakspan van die NG Kerk. Prof Kruger het talle kongresreferate plaaslik en in die buiteland gelewer oor 'n wye verskeidenheid van onderwerpe. Sy is tans orrelis van die NG Kerk Eerste Vesting in Potchefstroom.

isabeau.swanepoel@gmail.com | daleen.kruger@nwu.ac.za

DIE BENUTTING VAN DIE ORREL IN DIE HEDENDAAGSE NEDERDUITSE GEREFORMEERDE KERK

ISABEAU SWANEPOEL EN DALEEN KRUGER
NISENTITEIT – MUSIKALE KUNSTE IN SUID-AFRIKA: HULPBRONNE EN TOEPASSINGS, POTCHEFSTROOMKAMPUS, NOORDWES-UNIVERSITEIT

ABSTRACT

The church music of the Southern African Dutch Reformed Church is in the midst of a paradigm shift: traditional liturgy is changing; in many church services traditional organ music and congregational singing are making way for music in a contemporary style. A music band is often used instead of the organ and hymns from the *Liedboek* are mostly replaced by songs in various styles. Traditional liturgical music is in a period of uncertainty and experimentation. The views of clergymen and church musicians seem to often and increasingly diverge when considering

spirituality of the services and the role that congregational music plays in the spirituality.

Research has shown that the organ is still the music instrument of choice for services of the Dutch Reformed Church and that 90% of clergymen find the use of organ music in church a positive experience. The average post-modern church member prefers that traditional and current musical styles are used side-by-side in the liturgy and liturgical music of the church to cater for the requirements of the different spiritual styles in congregations.

The writer establishes that effective organ playing, with or without other instruments, can adequately provide for the majority of these post-modern worship styles. It is necessary that organists adapt to the changing demands of congregations through continued studies.

SLEUTELKONSEPTE

Kerkmusiek, kontemporêre liturgiese musiek, liturgie, liturgiese orrelmusiek, musiekbediening, musiekbedieningsgroep

I AGTERGROND EN METODOLOGIE

Agtergrond

Die toepassing van liturgie¹ en liturgiese musiek het oor die afgelope 50 jaar internasionaal en ook in Suid-Afrika 'n drastiese verandering ondergaan. In die tradisionele liturgiese musiek van die Nederduitse Gereformeerde Kerk (NG Kerk), wat hoofsaaklik uit gemeentesang en orrelspel bestaan, is die orrel die middelpunt. Tans word 'n ligte orkes (of *band*), met of sonder klavier en klawerbord, toenemend tydens eredienste gebruik.

Kruger (2007b:17) wys daarop dat lede van gereformeerde kerke oor die afgelope 50 jaar aan vele veranderings onderwerp is. Grové (2006:23) meen dat die tempo van verandering in liturgie en liturgiese musiek tans voortdurend versnel om steeds aktueel te bly. Die groot probleem vir orreliste is dat die tradisionele orrelwerke en begeleidingsmateriaal geensins voldoende is om aan die behoeftes van postmoderne² dienste vir postmoderne lidmate te voldoen nie.

Persoonlike ervaring het getoon dat die orrel wel in staat is om, met of sonder ander instrumente en 'n kantory, verskillende spiritualiteite aan te spreek. Die orrel kan nog steeds suksesvol gebruik word om 'n gepaste stemming en atmosfeer in hedendaagse eredienste te skep.

¹ Die oorspronklike betekenis van die woord "liturgie" is die werk van die volk en as sodanig moet die hele gemeente in die liturgie betrek word (Vorster, 1996:85-87).

² Vir die doel van hierdie artikel word die term "postmodernisme" gebruik soos dit deur teoloë in onlangse publikasies aangehaal word. Die Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele Sake van die NG Kerk in die OVS het in Oktober 2000 in "Postmodernisme: 'n kort beoordeling" die postmodernistiese tydsgees beskryf as "irrasioneel, onvas, onlogies en struktuurloos met geen ordelike samehang tussen dinge nie". Die woorde van die Duitse teoloog, Hans Küng, word in die artikel aangehaal: "Postmodernisme is vir die kerk geen verleentheid nie, maar 'n geleentheid, 'n Teken van hoop vir kerk en wêreld." (Die Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele Sake van die NG Kerk in die OVS, 2000. *Postmodernisme: 'n kort beoordeling*). Steyn (2005:553) noem dit 'n periode van "dekonstruksie, relativisme, voorlopigheid en gedurige verandering".

Die volgende vrae word ondersoek:

- Hoe kan die orrel effektief benut word in die hedendaagse NG Kerk?
- Wat is tans die persepsie van die gebruik van die orrel in die NG Kerk?

Metodologie

In hierdie artikel word die gebruik van die orrel in hedendaagse eredienste van die N.G. Kerk ondersoek. Die gebruik van klavier, musiekbedieningsgroepe of *bands* kan beteken dat die orrel al minder gebruik word. Volgens Heunis (2008:5) ontstaan die vraag tot watter mate die orrel in vernuwende eredienste gaan funksioneer. Indien orreliste en die orrel funksioneel bly en voldoen aan die behoeftes van die gemeentes, sal die orrel behoue bly. Daarteenoor kan die persepsie dat *bands* die oplossing vir swak kerkbywoning en flou gemeentesang is, 'n stadige dood vir orrelmusiek beteken.

In hierdie ondersoek word daar gedeeltelik gebruik gemaak van literatuurstudie. Dit is opmerklik dat daar in die bestaande literatuur na 1990 grotendeels eenstemmigheid in die NG Kerk is oor die noodsaaklikheid van vernuwing in die liturgie en liturgiese musiek. Daar is egter min literatuur beskikbaar oor die praktiese toepassing hiervan en bykans geen literatuur waarin die moontlikheid genoem word dat die orrel gebruik kan word wanneer informele of kontemporêre liedere gespeel word nie.

Verder het die skrywer gebruik gemaak van navorsing waar daar vrae gestel aan gemeentes van die NG Kerk in Suid-Afrika en Namibië gestuur is. Hierdie resultate word by punt 3 bespreek.

2 VERNUWING IN DIE NG KERK

2.1 Liturgiese vernuwing in die NG Kerk

Sedert die laaste dekades van die twintigste eeu het liturgiese vernuwing in die NG Kerk en sy gemeentes vinnig toegeneem (Steyn, 2006:661-676). Die uniekheid van die verskillende gemeentes word weerspieël in die liturgie van die eredienste. Sommige gemeentes se liturgie sou gemaklik pas in die eredienste van die 1980's. Ander gemeentes se liturgie het ver verwyderd geraak van die tradisionele, veral as gevolg van die postmodernistiese denkwyses waaruit die verskillende spiritualiteite en aanbiddingstyle vloei. Die tradisionele liturgiese basis word in die postmoderne era aangepas om by die verskillende aanbiddingstyle te pas. Vermeulen (2012:4-5) verwys na Ware³ en onderskei vier verskillende soorte eredienste om die verskillende spiritualiteitstipes te akkommodeer: tradisionele-, kontemporêre-, meditatiewe en *blended* eredienste. Daarvoor is eiesoortige liturgieë en ook liturgiese musiek nodig, wat nie staties is nie maar voortdurend reformeer; dit het tot gevolg dat die tradisionele liturgiese orde dikwels nie meer gehandhaaf word nie.

Liturgiese orde is 'n inherente deel van ware aanbidding. Van der Colf (1987:5) pleit dat 'n

³ Sien Ware, C. 1995. *Discover your Spiritual Type: A Guide to Individual and Congregational Growth*. New York: Alban Institute vir verdere inligting aangaande spiritualiteitstipes.

betekenisvolle gang van die erediens behou word om aan die gemeente 'n gevoel van tuis-wees te verseker. Schelt (1996:67) stel dat hierdie orde (wat ook die musiek insluit) die persoonlikheid van God moet reflekteer. Dit moet dus so saamgestel word dat daar 'n vloeiende, persoonlike interaksie plaasvind tussen God en die mens (Schelt, 1996:67). Hierdie interaksie is ook noodsaaklik in die hedendaagse aanbiddingstyle.

2.2 Liturgiese musiek

Liturgiese musiek is alle musiek wat tydens 'n erediens gebruik word en omsluit dus instrumentale musiek asook liturgiese sang. Volgens Müller (1990:36) is deelname aan sang en musiek 'n natuurlike aksie van menslike kommunikasie en die basis van die mens se lofuiting. Dit is egter nie net 'n uitdrukking van geloof nie maar ook 'n integrale vorm van sosio-kulturele kommunikasie. Kruger (2007a: 653) toon aan dat die kerklied die belangrikste manier van deelname aan die liturgie is; die kerklied is ook die primêre middel tot gesamentlike aanbidding. Vir die postmoderne erediens is dit dus belangrik dat nuwe liturgiese musiek gebruik word om aan die veranderende behoeftes van die lidmate te voldoen, sonder om 'n gedeelte van die gemeente te vervreem.

Lovelace en Rice (1976:200-203) waarsku teen die gevaar dat hedendaagse liturgiese musiek die gemeente kan skeur:

There is always the danger of widening the generation gap through polarizing a congregation into those who dig it and those who hate it. Creating a jazz or rock or folk service for the young people, and another for the old folks is hardly the way to build up the body of Christ, which is the Church. (Lovelace & Rice, 1976:200-203)

Daar is meningsverskille oor die gebruik van die orrel in postmoderne eredienste. Strydom (1994:375) beweer dat die orrel vanuit 'n "historiese, estetiese en liturgies-funksionele hoek gesien", die mees geskikte instrument is om tydens eredienste te gebruik. Dit moet die liturgiese inhoud en bedoeling van 'n spesifieke erediens beklemtoon. Müller (1990:38) skryf dat die orrel verkies word vir gemeentesang omdat dit die sang ten beste kan voorgeen en begelei om enige stemming suksesvol te skep. Steinmann (1996:18) voer aan dat die pyporrel met sy besondere klank en toonsterkte die vermoë het om 'n groep mense saam te bind, ongelykhede van stemme en stemgebreke te neutraliseer, uitstaande en steurende kwaliteite uit te skakel en sentimentele gevoelsuitinge te verberg.

Plaaslike en oorsese voorstanders van kontemporêre musiek voel dat die orrel en die tradisionele kerkmusiek glad nie meer 'n plek in die postmoderne kerk het nie. So skryf Warren (2005:232) van die Saddleback⁴-gemeente in die VSA dat die orrel vervang moet word met 'n MIDI⁵-klawerbord en 'n aantal MIDI-rekenaarskywe. Sy gemeente se musiekstyl beskryf hy as pop/

⁴ Rick Warren is die stigter en senior pastor van Saddleback-gemeente in Orange County, Kalifornië, een van die grootste kerke in die VSA. Hy is die skrywer van die topverkoper *The Purpose-Driven Life*, en stigter van Pastors.com, 'n wêreldwye internetgemeenskap wat mense in die bediening toerus en mentor.

⁵ MIDI = *Musical Instrument Digital Interface*. Dit is die internasionale standaard vir digitale kom-

rock, wat gebruik word omdat dit (volgens Warren, 2005:228) die eerste universele musiekstyl was. Keller (2001) meen egter dat die verwerping van tradisionele liturgiese musiek nie gewens is nie en waarsku teen die verbreking van solidariteit met Christene van die verlede.

2.3 Vernuwings van liturgiese musiek

Liturgiese musiek bestaan uit instrumentale musiek en ook vokale musiek. Kruger (2005:3) verwys na die besorgdheid van baie SAKOV⁶-lede aangaande die (soms) eksperimentele en amateuragtige veranderings in die naam van "vernuwing". Sommige predikante glo dat hierdie nuwe musiek die manier is om kerke weer vol te kry⁷. In die proses van vervlakking en verarming word 'n groot deel van die kerkmusiekerfenis van die Christelike kerk verloor.

Kruger (2007b:23) skryf dat die aard en doel van kerkmusiek dringend volgens drie beginsels geëvalueer moet word:

- Kulturele sensitiwiteit wat tot gevolg het dat daar binne 'n spesifieke kulturele groep ware Bybelse aanbidding moontlik gemaak word.
- Liefdevolle verdraagsaamheid wat lei na wedersydse respek en aanvaarding.
- Die strewe na uitnemendheid wat veroorsaak dat standarde verhef word.

Vernuwings beteken nie noodwendig dat die tradisionele nie meer gebruik word nie. Volgens Grové (s.a.:21-22) kom dit nie daarop neer dat vernuwings uitsluitlik deur eksterne toevoegings/vervangings plaasvind nie, maar dat ouer musikale tradisies opnuut waardeur en geëvalueer kan word.

2.4 Die orrelis en liturgiese vernuwings

Die erkenning en aanvaarding dat daar in 'n postmoderne kerk verskillende spiritualiteitstipes sal bestaan wat verskeie soorte eredienste (Vermeulen, 2011:105-107) met verskillende liturgieë en liturgiese musiek verlang, het groter rustigheid in die kerklike kringe van die NG Kerk gebring. Postmodernisme gee aan gemeentes die ruimte om te mag verskil van ander gemeentes wat liturgie en liturgiese musiek betref en om ook eredienste met verskillende spiritualiteite aan te bied. Dit is die verantwoordelikheid van die orrelis of musikleier om musikale leiding te neem om, met of sonder 'n ondersteunende musiekbedieningsgroep, die liturgiese musiek van die gemeente volgens die verskillende spiritualiteitstipes te laat funksioneer. Jankowitz (2006:33) dui aan dat dit vir die musikleier belangrik is om "gemeentelede te lei om ruimte te skep vir die verskeidenheid binne hulle geleedere". Hierdie pluraliteit van die gemeente moet in aanmerking geneem word by die keuse van liederes en instrumentale musiek vir die erediens. Volgens Horness

munikasie van elektroniese musikale instrumentale data.

⁶ Suider-Afrikaanse Kerkorreliste Vereniging

⁷ Sien o.a. Huisamen, E. 1997. *Kom ons sing die kerk weer vol*. Kaapstad: Lux Verbi

(2004:102) moet aanbidding eerlik en outentiek wees. Verskillende lidmate sal hierdie egtheid op verskillende maniere ervaar en daarom voorkeur gee aan eredienste met 'n spesifieke spiritualiteit waarin hulle sal tuisvoel.

Vermeulen (2011:105-107) stel dat daar volgens die vereistes van die verskillende spiritualiteitstipes kortliks die volgende van die orrelis verwag kan word:

- Klassieke erediens: Die tradisionele erediens van die NG Kerk waar gemeentesang as antwoord op God se boodskap aan sy volk geskied. Die klem word gelê op gemeentesang en nie op soliste nie. Die orrel sal hier waarskynlik as primêre liturgiese instrument gebruik word en aangevul word met simfoniese instrumente.
- Kontemporêre diens: Die voorsanger en *band* speel 'n belangrike rol in die liturgie en die voorsanger/musiekleier is net so belangrik as die prediker. Die orrel word as ouderwets beskou en sal meesal nie gebruik word nie.
- Meditatiewe erediens: Atmosfeer en eenvoud is hier belangrik. 'n Sensitiewe orrelis kan so 'n diens behartig. Die tradisionele orrelspel en sangbegeleiding sal aangepas word vir 'n liturgie en liturgiese musiek in 'n meditatiewe styl.
- *Blended* (konvergensie) erediens: 'n Wye verskeidenheid van musiekstyle word gebruik, van tradisioneel tot kontemporêr. Samewerking/afwisseling tussen orrel, klavier, *keyboard* of *band* sal meesal hier verwag word. Ensemble-moontlikhede van die orrel kan veral hier ontgin word; nie net met 'n viool of trompet nie, maar ook met perkussie of die musiekbedieningsgroep.

Daarom is dit noodsaaklik dat elke gemeente 'n bepaalde benadering ten opsigte van lidmaatbediening ontwikkel, wat ook die bediening van liturgiese musiek insluit. Aspekte wat oorweeg kan word, sluit volgens Warren (2005:253) die volgende in:

- Die verwagtinge wat lidmate van God en die kerk het.
- Die profiel van die bestaande en toekomstige lidmate van die kerk.
- Die grootste behoeftes van ou en nuwe lidmate.
- Metodes om lidmate geliefd en geborge te laat voel.
- Die ontginning van die gawes en talente van lidmate, waardeur hulle in diens van God en die kerk kan staan.

Die gebruik van verskillende musiekstyle lei dikwels na meningsverskille en *worship wars* in gemeentes aangaande die behoud van die kultuurerfenis teenoor stylintegrasie, veral wat die gebruik van die orrel in hedendaagse eredienste betref. Stylintegrasie moet sensitief hanteer word. Haines (1995) skryf dat:

Unfortunately, style integration is a war zone for many leaders – even godly leaders. Often, the problem arises from two misconceptions: first, that traditional music is excellence and contemporary music is mediocrity; and second, that traditional music is bondage and contemporary music is freedom (Haines, 1995).

Waar die *worship wars* in sommige gemeentes nog verdeeldheid skep, beweeg ander gemeentes aan na ander fokuspeunte soos missionaliteit. Missionale gemeentes pas reeds die verskillende spiritualiteitstipes toe sodat hulle ten volle kan fokus op ware kerkwees. Campbell (2013:51-52) wys daarop dat wanneer die *missio Dei* beginsel toegepas word in die kerk, God die fokuspunt en hoofdoel van aanbidding [dus ook liturgiese musiek] en liturgie is. Indien God teenwoordig is in ons, en as Skepper gesien word, is God ook teenwoordig in die liturgie en is die liturgie gestroop van verdeeldheid en twispunte (Campbell, 2013:51-52).

Die bereidwilligheid van die orrelis om verskillende musiekstyle baas te raak en te gebruik is, veral met die nuwe spiritualiteitstipes, baie belangrik. Waar die orrelis in 'n gees van nederigheid bereid is om te leer van ander lidmate, en veral die gemeente se jeug, kan wedersydse problematiese persepsies uit die weg geruim word.

Indien die orrelis voldoen aan die eise van die verskillende spiritualiteitstipes lei dit tot 'n gedaanteverwisseling in die keuse en uitvoering van die verskillende eredienste se liturgiese musiek, veral met die begeleiding van alternatiewe liedere.⁸ Hierdie liedere is hoofsaaklik kontemporêr. Dit is aanvanklik gepubliseer met akkoord aanduidings vir vrye begeleiding deur klavier, *keyboard* en/of kitaar, en is in hierdie vorm minder geskik vir orrelbegeleiding. (Vergelyk die NG Kerk se aanlyn sangbundel "FLAM"⁹ sedert 2002). Tans word daar toenemend ook begeleidings vir orrel beskikbaar gestel sodat die orrel, met entoesiastiese inisiatiewe van die orrelis, die alternatiewe liedere effektief kan begelei.

Dit is duidelik dat daar, as gevolg van die verskeie spiritualiteitstipes in 'n hedendaagse gemeente, minder geleentheid kan wees om die orrel te gebruik. Tog is daar sommige lidmate wat verkies om die orrel as instrument vir eredienste te hê. Jackson (2004:2) berig die volgende: "Die predikante van die NG gemeente Universiteitsoord in Pretoria het tot hul verrassing agtergekom die gewildste kerkmusiek onder mense wat hul aandienste bywoon, is orrelbegeleiding aangevul deur klassieke instrumente soos viole, tjello's en dwarsfluite". "Daar mag nie eensydig besluit word dat sekere ouderdomsgroepe net deur pop- en rockmusiek aangespreek word en daarom net aan een soort musiek blootgestel word nie, en andersom" (Kloppers, 2003:16).

Grové (2006:28) skryf dat die orrel nie noodwendig as enigste musiekinstrument vir liturgiese musiek gebruik kan word nie. Hy voeg by:

As die orrelis [...] die afgelope 50 jaar Sondag na Sondag dieselfde benadering en repertoire het, is daar iewers fout, en kan die onvergenoegheid geregverdig wees. Een van die dilemmas wat hieruit voortspruit is die

⁸ Gewyde liedere wat nie in die *Liedboek* gepubliseer is nie.

⁹ FLAM: 'n projek van die NG Kerk se ADGO (Algemene Diensgroep vir Gemeente-ontwikkeling); fokus op kontemporêre liedere. Webwerf: www.flam.co.za.

onoorbrugbare afstand tussen die orrelis se agtergrond en skoling, en dié van amateur-bands, om een bekende alternatief te noem (Grové, 2006:28).

2.5 Kultuur en tradisie

Die musiek moet die kultuur van 'n gemeente in ag neem en daarby aanpas (Kruger, 2007a:651-653). Geen enkele musiekstyl kan vir alle kulture die hele spektrum van Bybelse waarhede uitbeeld nie; daarom moet liturgiese musiek se musiekstyl nie staties wees nie, maar voortdurend kreatief wees. Endedijk (2013:5) skryf oor die nuwe Nederlandse *Liedboek* wat in Mei 2013 bekendgestel is:

Het was één van de kansen die er lagen, al die stromingen in de kerkmuziek in één boek bij elkaar brengen. Dat was natuurlijk een hele uitdaging. Toen we klaar waren, hebben we één woord uitvergroot: katholiciteit. Dat staat voor wat we gemeenschappelijk hebben, waar we elkaar in kunnen herkennen. We streefden niet naar uniformiteit; we wilden binnen bepaalde kaders rechtdoen aan de onderlinge veelkleurigheid (Endedijk, 2013:5).

Menige orrelis is onverhoeds betrap deur die nuwe tendense in kerkmusiek en is nog in 'n tradisionalistiese winterslaap. Uit die aard van die deursnee-orrelis se opleiding bestaan die repertorium van 'n nuutgekwalifiseerde orrelis grotendeels uit historiese kerkmusiek wat aangeleer is om spesifieke akademiese doelwitte te bereik. Hierdie repertorium sal waarskynlik nie voldoen aan die vereistes en behoeftes van 'n postmoderne liturgie nie. Tog kan die orrel steeds sinvol in hedendaagse eredienste benut word indien die orrelis nuut, innoverend en effektief binne die raamwerk van "in diens van God en Sy gemeente" te werk gaan.

Die orrelis se benadering is belangrik. Barker (2001) is van mening dat "... an appreciated organ contribution can be achieved over time, but it is up to the organist to persuade through musical skill, enthusiasm and integrity".

3 NAVORSINGSRESULTATE – TERUGVOERING VAN DIE LERAARS¹⁰

Die keuse van watter gemeentes vraelyste moes kry, is gedoen aan die hand van die *Jaarboek van die Nederduitse Gereformeerde Kerke* (2008). Gelyke getalle gemeentes is in vier verskillende groepe gekies om die vraelyste te ontvang. Die keuse is gemaak uit die agt sinodes van Suid-Afrika asook Namibië: Die groepe was

- Groot gemeentes met meer as 1 800 lidmate, hoofsaaklik stedelik/voorstedelik
- Stedelike/voorstedelike gemeentes met minder as 1 800 lidmate
- Groter plattelandse gemeentes met meer as 600 lidmate
- Kleiner plattelandse gemeentes met minder as 600 lidmate

¹⁰ Sien Swanepoel, I.L. (2014). *Die effektiewe benutting van die orrel in die liturgie van die hedendaagse Nederduitse Gereformeerde Kerk*. Potchefstroom-kampus van die Noordwes-Universiteit (Mini-skripsie vir M.Mus. in Musiekwetenskap).

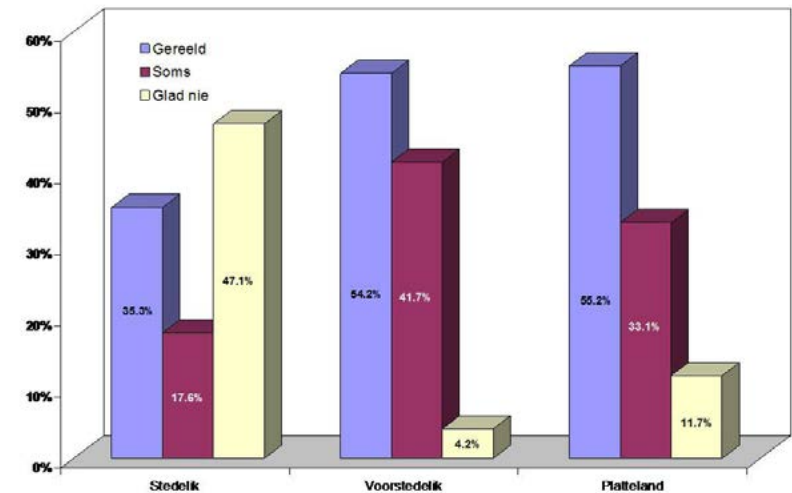
Die respons op die vraelyste is met beide kwalitatiewe en kwantitatiewe metodes verwerk. Die verskillende vrae lei noodwendig tot óf empiriese- óf kritiese ontleding van die terugvoering. Die meeste antwoorde op die vrae kon deur numeriese analise in grafiekformaat verwerk word. Waar subjektiewe verduideliking van objektiewe antwoorde nodig was, is kwalitatiewe vrae tussen die kwantitatiewe vrae geplaas om 'n logiese vloei van inligting te verseker. Aangesien hierdie subjektiewe response uiteraard 'n kleiner getal respondente betrek, word daar duidelik gestel dat die antwoorde nie noodwendig verteenwoordigend van al die respondente is nie.

Die inhoud van die vraelyste is ten volle vertroulik gehanteer, ook wat die A- en B- gedeeltes betref wat onafhanklik deur die leraar en orrelis ingevul kon word. Die respons van meer as 400 leraars en orreliste is verkry om hierdie navorsing moontlik te maak. In hierdie artikel word slegs die respons van die leraars behandel. Die terugvoering van die orreliste sal in 'n volgende artikel bespreek word.

3.1 Orrelbegeleiding tydens eredienste

Die gebruik van die orrel is een van die kontensieuse aspekte van liturgiese vernuwing. Volgens die leraars wat afdeling A van die vraelys voltooi het¹¹ is daar hoofsaaklik drie redes waarom die orrel nie gebruik word nie: die gemeente het nie 'n orrel in werkende toestand nie, die gemeente het nie 'n orrelis nie of die gemeente verkies 'n musiekbedieningsgroep wat in 'n ligter aanbiddingstyl speel. Ongeveer 80% van die gemeentes maak gereeld van orrelbegeleiding tydens eredienste gebruik, terwyl 12 % soms die orrel gebruik en 8% glad nie 'n orrel gebruik nie.

3.2 Gebruik van die orrel volgens tipe gemeente

Figuur 1: Die gebruik van die orrel in stedelike, voorstedelike en plattelandse gemeentes

¹¹ Sien Swanepoel, I.L. (2014)

Hieruit is dit duidelik dat daar 'n opmerkbare verskil is tussen orrelgebruik in die stedelike gemeentes (glad nie: 47,1%), die voorstedelike gemeentes (glad nie: 4,2%) en platteland (glad nie: 11,7%).

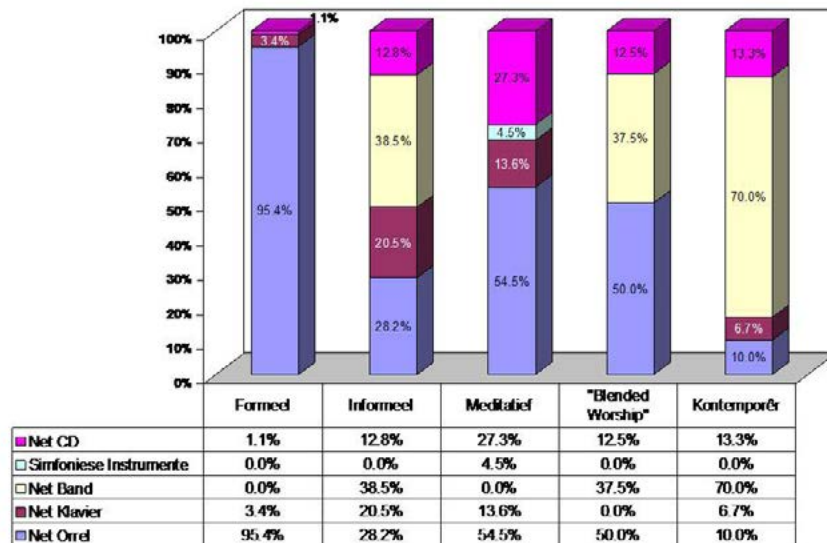
3.3 Aantal eredienste per Sondag in kwartaaltyd

Die gemeentes met drie of meer dienste is hoofsaaklik die groot gemeentes (soos makro-gemeentes) waar daar voldoen kan word aan die behoefte van 'n verskeidenheid eredienste en eredienststyle.

Die verhouding tussen dienste in kwartaaltyd en dienste tydens vakansies en gedurende langnaweke:

Kwartaaltyd		Vakansietyd en langnaweke	
1 diens per Sondag	46%	1 diens per Sondag	77%
2 dienste per Sondag	29%	2 dienste per Sondag	16%
3 dienste per Sondag	10%	3 dienste per Sondag	4%
4+ dienste per Sondag	15%	4+ dienste per Sondag	3%

3.4 Begeleiding van gemeentesang in kwartaaltyd: Oggenddienste waar net een musiekinstrument gebruik word.

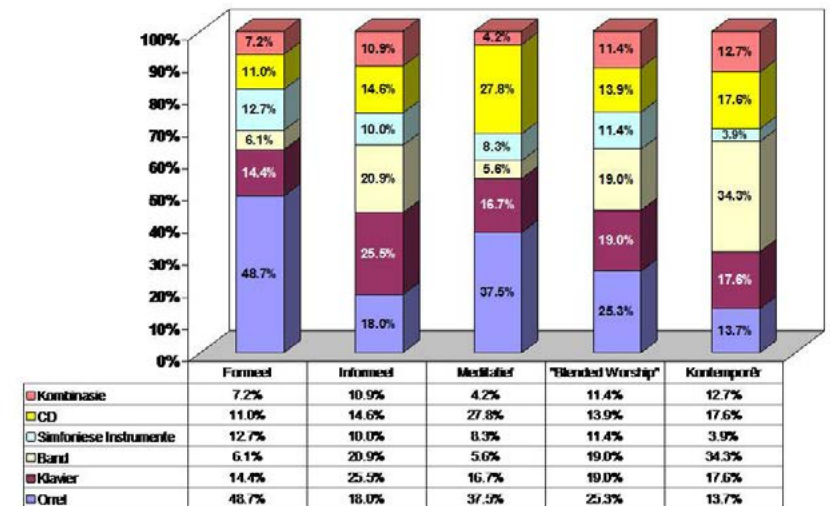
Figuur 2 Begeleiding van gemeentesang

In figure 2 en 4 word aangedui waar die gemeentes die musiekinstrumente solisties gebruik

en nie ensembles vorm met bv. simfoniese instrumente saam met die orrel of klavier nie. (Hier word die *band* as 'n eenheid gesien). Dit sluit ook gemeentes in wat net 'n enkele instrument per diens gebruik, soos byvoorbeeld net orrel, sonder om dit af te wissel met 'n CD- of DVD-snit. Die gereelde gebruik van CD's is opvallend, soos ook dat simfoniese instrumente slegs by meditatiewe dienste solisties gebruik word. Die *band* word glad nie by formele dienste of meditatiewe dienste gebruik nie.

Volgens statistiek wat ingewin is¹² waar die gebruik van instrumente bepaal word tydens vakansies en langnaweke word simfoniese instrumente alleen by meditatiewe dienste solisties gebruik en die *band* nie in meditatiewe dienste nie. Die orrel of klavier word in vakansies meer gebruik as in kwartaaltyd en die *band* minder gebruik.

3.5 Begeleiding van gemeentesang in kwartaaltyd: Oggenddienste waar musiekinstrumente in alle kombinasies gebruik word.

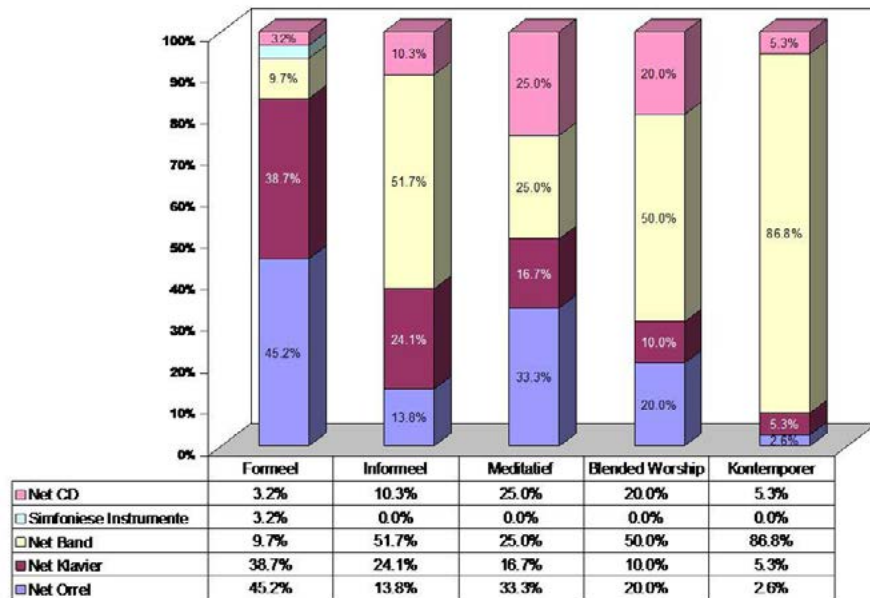
Figuur 3 Begeleiding van gemeentesang

Figure 3 en 5 sluit alle dienste in waar die gemeentes instrumente in ensemble gebruik, soos byvoorbeeld orrel met simfoniese instrumente, asook eredienste waar byvoorbeeld die klavier afgewissel word met CD- of DVD-snitte. CD's en DVD's word by die verskillende eredienstipes gereeld gebruik, veral by meditatiewe eredienste.

Dit is opvallend dat die totale gebruik van orrel nog steeds meer is as die totale gebruik van klavier, terwyl klavier meer gebruik word as *bands*. Die gebruik van simfoniese instrumente is relatief min. Die orrel word gedurende vakansies meer gebruik as in kwartaaltye. Die klavier word ook in vakansietye meer gebruik, en die *band* minder.

¹² Swanepoel, I.L. (2014)

3.6 Begeleiding van gemeentesang in kwartaaltyd: Aanddienste waar net een musiekinstrument gebruik word.

Figuur 4 Begeleiding van gemeentesang

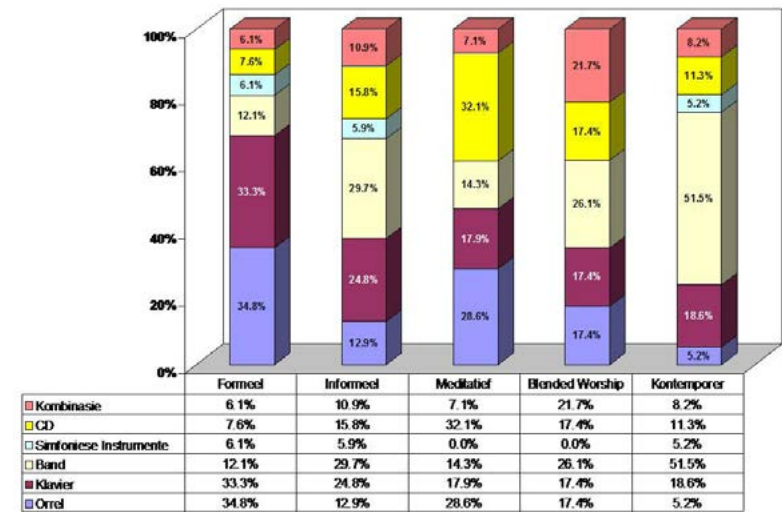
'n Interessante waarneming by figuur 4 (aanddienste) is dat simfoniese instrumente alleenlik by formele dienste solisties gebruik word, in teenstelling met figuur 2 (oggenddienste) waar dit net by meditatiewe dienste gebruik word. By figuur 4 (aanddienste) word die *band* ook by 9,7% van die formele dienste gebruik, terwyl die orrel by formele oggenddienste (figuur 2) vir 95,4% van die dienste gebruik word.

3.7 Begeleiding van gemeentesang in kwartaaltyd: Aanddienste waar musiekinstrumente in alle kombinasies gebruik word.

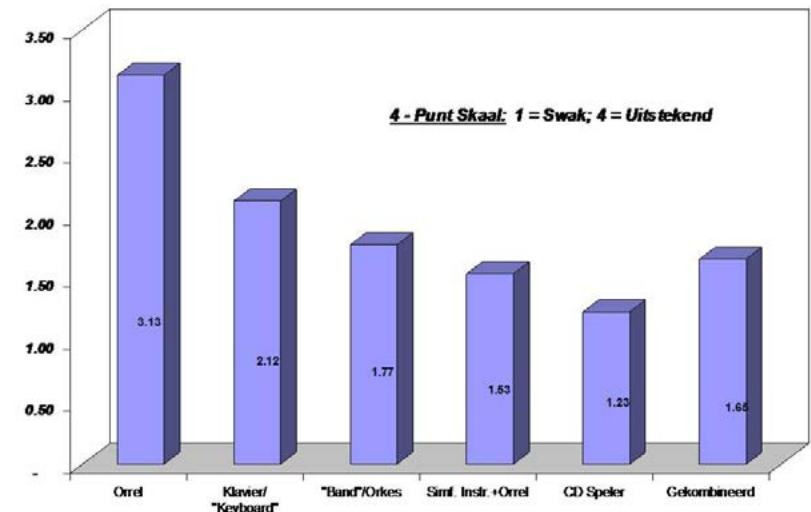
In figuur 5 is dit opmerklik dat simfoniese instrumente glad nie by meditatiewe of *blended worship* dienste gebruik word nie. Die orrel word minder gebruik by die aanddienste (figuur 5) as by die oggenddienste (figuur 3).

3.8 Entoesiasme van gemeente-deelname aan gemeentesang

Figuur 6 toon aan tot watter mate die gemeentes entoesiastiese gemeentesang beoefen met begeleiding van verskillende instrumente, volgens die persepsie van die leraars.

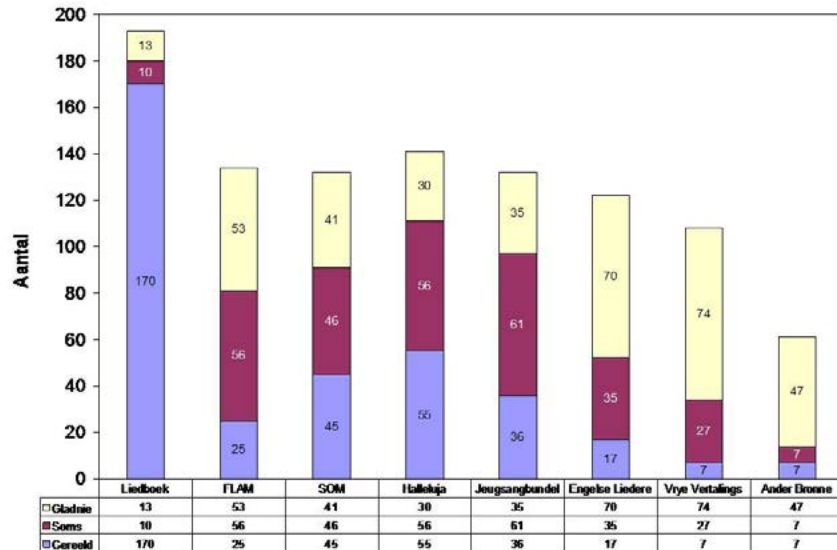
Figuur 5 Begeleiding van gemeentesang

Figuur 6 Gemeente deelname aan gemeentesang

Die begeleidingsinstrument van voorkeur is die orrel: ongeveer 3:2 teenoor klavier wat in die tweede plek is. Indien die keuse vir simfoniese instrumente met orrel bygetel word by die orrel, sal die voorkeur vir gemeentesang met orrel styg na ongeveer 2:1 teenoor klavier. Daarna volg gemeentesang met begeleiding van die *band* en dan, met die minste voorkeur, gemeentesang met CD-begeleiding.

3.9 Orrelbegeleiding vir verskillende liedere

Figuur 7 Orrelbegeleiding vir gemeentesang

Liedboekliedere word byna sonder uitsondering met orrelbegeleiding gesing. FLAM¹³, SOM¹⁴, Halleluja- en Jeugsangbundel-liedere word gereeld of soms met orrelbegeleiding gesing. Engelse liedere, vrye vertalings (meestal uit Engels) en liedere uit ander bronne word minder of selde met orrelbegeleiding gesing. Ander bronne sluit in VONKK¹⁵, lidmate se eie komposisies, Nuwe Sionsgesange, Psalter Hymnal en liedversamelings van gemeentes soos Moreletpark.

3.10 Gebruik van orrel vir kontemporêre liedere

Volgens statistieke uit die navorsing¹⁶ gebruik slegs 9% van gemeentes die orrel gereeld om kontemporêre liedere te begelei, 36% gebruik dit soms en 55% gebruik dit nooit. Van die 45% gemeentes wat wel orrelbegeleiding gebruik vir kontemporêre liedere vind 17% dit puik, 63% goed, 18% aanvaarbaar en 1% onaanvaarbaar. Die leraars voel dat 18% nie sonder die orrel kan sing nie, 18% vind dit moeilik sonder die orrel, 45% sing goed sonder die orrel en 18% het nie die orrel nodig nie.

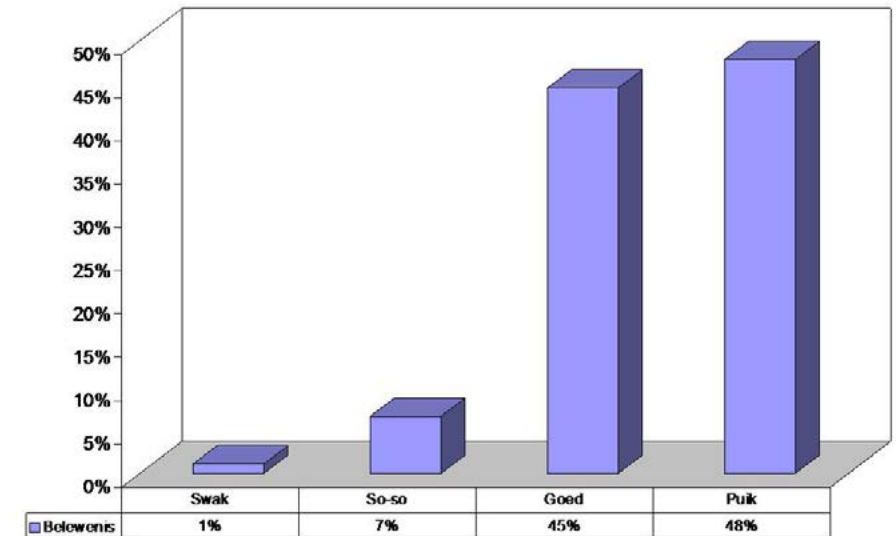
¹³ FLAM: 'n projek van die NG Kerk se ADGO (Algemene Diensgroep vir Gemeente-ontwikkeling) wat fokus op kontemporêre liedere. Webwerf: www.flam.co.za

¹⁴ Sing-Onder-Mekaar liedbundel 1989

¹⁵ VONKK: Voortgesette Ontwikkeling van Nuwe Klassieke Liedere. Webwerf: www.vonkk.co.za

¹⁶ Swanepoel, I.L. (2014)

3.11 Gemeente-ervaring van orrelspel (in die algemeen)

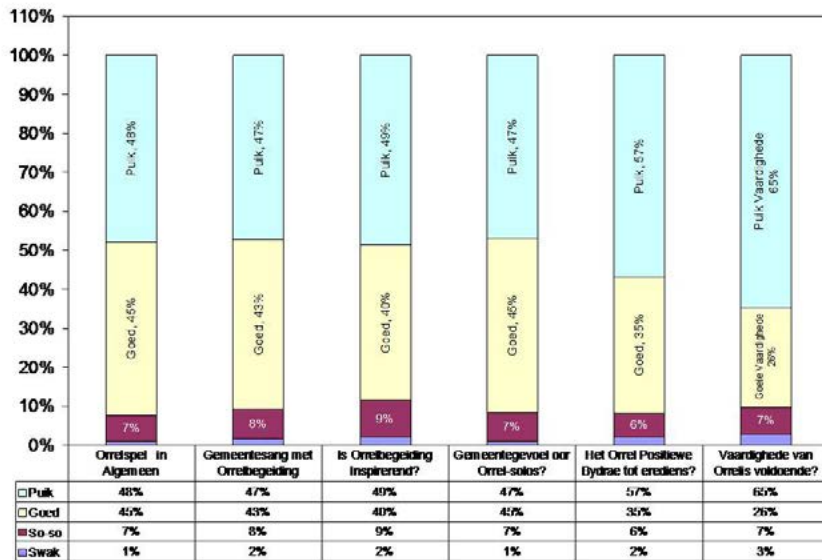

Figuur 8 Gemeente-ervaring van orrelbegeleiding

Die grafiek toon 'n besonder positiewe beeld van orrelbelewenis. Slegs 8% van die respondente is nie positief teenoor orrelspel in die algemeen nie. Hierdie beeld van orrelspel strook nie met die algemene negatiwiteit van voorstanders van uit-met-die-orrel en net-die-band-alleen wat dikwels in kerklike kringe spreekbeurte kry nie. Dis 'n positiewe aanmoediging vir enige persoon (orrelis, gemeentelid, leraar, kerkraadslid) wat die saak en die toekoms van orrels en orreliste op die hart dra.

3.12 Oorkoepelende belewenis/persepsie t.o.v. orrelgebruik in die gemeente

Figuur 9 is so sterk positief teenoor orrelspel in die gemeentes van die NG Kerk dat orreliste dit as aanmoediging kan gebruik om hulself nog beter te bekwaam en die bydrae van die orrelis in die musiekbediening van hul gemeentes te versterk.

Figuur 9 Belewens van die orrelspel

3.13 Verdere kommentaar en voorstelle

Die volgende is 'n samevatting van die leraars se algemene kommentaar of voorstelle.

- Daar is 'n besorgdheid oor die tekort aan opgeleide orreliste, wat tot gevolg het dat gemeentes nie 'n orrelis kan bekom vir tydelike of permanente aanstellings nie. Dit lei tot 'n aanvraag van CD's met geskikte gemeentesang op wat in 'n noodgeval gebruik kan word vir eredienste, begrafnisse of selgroep-byeenkomste.
- Opleiding van leraars en orreliste ten opsigte van kerkmusiek word bepleit aangesien onkundigheid negatief inwerk op die gemeente se persepsie van musiek. Die vraag word gestel of dit soms net makliker is om die *band* te laat oorneem.
- 'n Groot aantal leraars het geskryf dat hulle bevoorreg is om die dienste, kundigheid, openheid en aanpasbaarheid van 'n uiters bekwaame orrelis te hê. Hulle is gelukkig om die orrel, met of sonder ander instrumente, in hulle gemeentes te gebruik.
- Daarenteen het 'n paar leraars verklaar dat vernuwende denke orrelmusiek uitsluit.
- In die algemeen wil die leraars tradisionele en kontemporêre musiek in die eredienste kombineer om skeuring in hul gemeentes te vermy. Daarvoor moet orreliste toegerus word om informele liedere op orrel en klavier te speel en ook deel te vorm van 'n band, veral met aanddienste.

- Daar is 'n behoefte aan meer *Liedboek*-verwerkings en ook verwerkings van VONKK-liedere sodat lidmate met ander instrumente kan saamspeel.

4 OPSOMMING EN AFLEIDINGS

Gemeentes en/of leraars stel dat hulle belewenis t.o.v. orrelgebruik 90% positief is. Tog dui die respondente aan dat kerkmusiek inderdaad 'n bron van ernstige konflik in die NG Kerk is tussen die verskillende rolspelers in die gemeentes.

Binne die postmodernistiese denkraamwerk openbaar kerkleiers en gemeentes uiteenlopende standpunte oor kerkmusiek. Dit is belangrik dat daar in 'n gemeente se eredienste voorsiening gemaak word vir alle groepe sodat daar aan almal se behoeftes voldoen kan word. Opgeleide musici, leraars en gemeentelede moet ten volle betrokke wees in die vaststelling van die aard van 'n gemeente se liturgiese musiek. Postmodernisme gaan toenemend hoër eise stel van deelname aan liturgiese musiek wat voldoen aan die eise van die verskillende spiritualiteite.

Die spanningskurwe van 'n erediens moet musikaal fyn beplan word sodat die musiek 'n belangrike skarnierfunksie vervul tussen die verskillende momente van die erediens. Sodoende kan die liturgiese musiek die stemming en atmosfeer intensiveer maar ook eenheid skep sodat die nodige belewenislyn nie verbreek word nie.

Uit die terugvoer op die vraelyste is daar een element van effektiewe orrelspel wat sterk uitgelig word. Dit is die aanpasbaarheid van die orrel: daar is geen beperking op die klankkleur, klankvolume, atmosfeer, stemming of spiritualiteitstipe wat die funksionele orrelis met orrelspel kan bereik nie. Die orrel is die enigste instrument wat al hierdie moontlikhede bied en is daarom uitermate geskik vir die posisie van instrument van voorkeur vir eredienste. Waar die orrel met ander instrumente gekombineer word, of dit simfoniese instrumente of instrumente uit die *band* is, kan enige verwagtinge wat die gemeente mag hê van liturgiese musiek verweselik word.

Dit is nie net die orrelis se positiewe gesindheid wat moet inspireer nie, maar ook sy toewyding, oortuiging en kunssinnigheid wat die hart en emosie van liturgiese musiek moet oordra. Swainson (1932), soos aangehaal deur Lovelace en Rice (1976:84), skryf in *Manual of Church Praise*:

How can the organist communicate to his congregation the emotion, life and shape of music? He will best do so by communicating these things in his own playing. No congregation can be compelled to artistry, but every congregation, according to the measure of its receptivity, can be unconsciously impelled.

BRONNELYS

- Barker, G. 2001. *Postscript*. Internet weergawe: <http://gateway.proquest.com/openurl?ver=Z39.88>. Datum van gebruik: 2008-05-01.
- Bybel. 1983. *Die Bybel: nuwe vertaling*. Kaapstad: Bybelgenootskap van Suid-Afrika.
- Callahan, K.L. 1994. *Dynamic Worship*. New York: HarperCollins Publishers.
- Campbell, C.A. 2013. *Music ministry in the missional worship service of the Dutch Reformed Church in South Africa*. Potchefstroom-kampus van die Noordwes-Universiteit. (Doktorale Proefskrif).
- Endedijk, P. 2013. *Ik zing magazine*. IDD concept.communicatie.creatie.
- FLAM. Webwerf: www.flam.co.za
- Grové, I. s.a. *Is daar lewe na die Liedboek van die kerk?* www.gemeentes.co.za/pdf. Datum van gebruik: 2013-08-27.
- Grové, I. 2006. Sing juigend, sing 'n nuwe loflied – wie s'n? *Vir die Musiekleier*, 33:21-29.
- Haines, J. 1995. *Music is the Rub: Staying in tune with God and each other*. Internet weergawe: www.reformedworship.org/article/march1995. Datum van gebruik: 2008-05-01.
- Heunis, S. 2008. *Die liturgiese gebruik van die orrel in 'n postmoderne era: persepsies van kerkmusici en leraars van die Nederduitse Gereformeerde gemeentes in Port Elizabeth*. Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit. (Magister Musicae mini-skripsie.)
- Horness, P. 2004. Contemporary Music-Driven Worship, in Basden, P. & Engle, P. (eds). *Exploring the worship spectrum: six views*. Grand Rapids, MI: Zondervan.
- Huisamen, E. 1997. *Kom ons sing die kerk weer vol*. Kaapstad: Lux Verbi.
- Jackson, N. 2004. Klassieke kerkmusiek gekies. *Beeld*, 1 September 2004.
- Jankowitz, D. 2006. Die musiekleier as bedienaar van verskillende spiritualiteitstipes in 'n eietydse gereformeerde erediens. *Vir die Musiekleier*, 33:30-39.
- Jeugsangbundel*. 1984. Bloemfontein: Algemene Jeugkommissie van die Ned. Geref. Kerk.
- Keller, T. 2001. Evangelistic Worship. Internet weergawe: <http://www.biblicalperspectives.com>. Datum van gebruik: 2008-05-01.
- Kloppers, E. 2003. Musiekbediening? 'n Prinsipiële begroning. *Vir die Musiekleier*, 30:11-19.
- Kruger, D. 2002. Die funksionaliteit van die laat twintigste-eeuse kerklied. In *In die Skriflig* 36(1) 2002:19-43.
- Kruger, D. 2005. SAKOV-feejaar. Blydskap – maar ook kommer. Port Elizabeth. *Nuusbrief van die Suider-Afrikaanse Kerkorrelistevereniging* 50:3.
- Kruger, D. 2007a. "A high degree of understanding and tolerance": veranderende denke oor die moderne gereformeerde kerklied. *Koers* 72(4) 2007:649-669.
- Kruger, D. 2007b. "A high degree of understanding and tolerance": veranderende denke oor die hedendaagse kerkmusiek. *Vir die Musiekleier*, 34:17-25.
- Liedboek. 2001. *Liedboek van die kerk*. Wellington: N.G.Kerk-Uitgewers.
- Long, T. G. (2001) *Beyond the Worship Wars: Building Vital and Faithful Worship*. Alban Institute.
- Lovlace, A.C. en Rice, W.C. 1976. *Music and worship in the church*. Abingdon Press, Nashville.
- Müller, J. 1990. *Die erediens as fees*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.
- Schelt, C. 1996. Towards a Biblical Theology of Music in Worship. *The reformed theological review* 55 (May-August):67-80.
- Sing onder Mekaar: proefsangbundel vir die erediens*. 1989. Doornfontein: Perskor-Boekdrukkery.
- Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele Sake van die NG Kerk in die OVS. 2000. *Postmodernisme: 'n Kort beoordeling*. (Internet weergawe.) Datum van gebruik: 2014-04-04.
- Steinmann, R. 1996. Gemeentesang en Begeleiding. *Vir die Musiekleier*, 16:15-19.
- Steyn, G.J. 2005. Die NG Kerk se identiteitskrisis. Deel 1: Aanloop, terreine van beïnvloeding en reaksies. *Nederduitse Gereformeerde Teologiese Tydskrif*, 46 nos. 3&4 September en Desember 2005:550-559. (Internet weergawe). Datum van gebruik: 2008-07-09.
- Steyn, G.J. 2006. Die NG Kerk se identiteitskrisis. Deel 2: Huidige bewegings, tendense of mutasies. *Nederduitse Gereformeerde Teologiese Tydskrif*, 47 nommers. 3&4 September en Desember 2006:661-676. (Internet weergawe). Datum van gebruik: 2008-07-09.
- Strydom, W.M.L. 1994. "Sing nuwe sange, nuutgebore" *Liturgie en Lied*. Bloemfontein: NG Sendingpers.
- Swainson, W. 1932. *Manual of church praise*. Church of Scotland. Soos aangehaal deur: Lovlace, A.C. en Rice, W.C. 1976. *Music and worship in the church*. Abingdon Press, Nashville.
- Swanepoel, I.L. 2014. *Die effektiewe benutting van die orrel in die liturgie van die hedendaagse Nederduitse Gereformeerde Kerk*. Potchefstroom-kampus van die Noordwes-Universiteit. (Mini-skripsie vir M.Mus. Musiekwetenskap)
- Symington, J, red. 2008. *Jaarboek van die Nederduitse Gereformeerde Kerke*. Wellington: Paarl litho.
- Van der Colf, A.P. 1987. Nuwe tendense in die liturgie. *Vir die Musiekleier*, 14:4-5.
- Vermeulen, O.C. 2011. *Vernuwende gebruik van die orrel in 'n estetiese musiekbediening van verskillende spiritualiteitstipes in die Afrikaanse gereformeerde kerke*. Universiteit van Pretoria: Departement van Musiek. (Doktorale Proefskrif).
- Vermeulen, O.C. 2012. Estetiese musiekbediening in die Afrikaanse gereformeerde erediens: Die rol van spiritualiteit en inligtingsteorie. *Vir die Musiekleier*, 32:1-15.
- VONKK. Webwerf: www.vonkk.co.za
- Vorster, J.M. 1996. *Is die kerk funksioneel?* Potchefstroom: Potchefstroomse Teologiese Publikasies.
- Ware, C. 1995. *Discover your Spiritual Type: A Guide to Individual and Congregational Growth*. New York: Alban Institute.
- Warren, R. 2005. *Die doelgerigte kerk*. Kaapstad: Struik Christelike boeke.